

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ЗАКОРДОННА ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

PECULIARITIES OF STATE SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES: FOREIGN AND NATIONAL PRACTICE

У статті доведена важливість розвитку сільських територій у сучасних умовах посткризової трансформації національної економіки України на основі оптимізації підтримки сільської місцевості з боку владних державних інститутів з урахуванням закордонного досвіду. Також наведено та охарактеризовано особливості державної підтримки рурального розвитку у різних країнах світу, що були поділені на групи згідно з їхнім економічним розвитком (розмір ВВП на душу населення). Окремо надано характеристики підтримки державою розвитку сільських територій в Україні та зроблено порівняння з країнами-аутсайдерами, до групи яких, згідно з оцінкою розвитку національної економічної системи, належить країна. Виявлено, що, з огляду на економічні проблеми та посткризовий розвиток держави, Україна використовує комбіновану підтримку сільської місцевості з акцентом на державний вплив і вплив приватного бізнесу та домашніх господарств. Додатково наведена проблематика підтримки державними органами влади руральних територій в країні.

Ключові слова: держава, інструменти, категорія, модель, підтримка, підхід, село, територія.

В статье доказана важность развития сельских территорий в современных условиях посткризисной трансформации национальной экономики Украины на основе оптимизации поддержки сельской местности со стороны государственных институтов власти с учетом зарубежного опыта. Также приведены и охарактеризованы особенности государственной поддержки рурального развития в разных странах мира, которые были поделены на группы в соответствии с их экономическим развитием (размер ВВП на душу населения). Отдельно дана характеристика поддержки государством сель-

ских территорий в Украине и сделано сравнение со странами-аутсайдерами, к группе которых, в соответствии с оценкой развития национальной экономической системы, относится страна. Вывявлено, что, учитывая экономические проблемы и посткризисное развитие государства, Украина использует комбинированную поддержку сельской местности с акцентом на государственное влияние, а также влияние частного бизнеса и домашних хозяйств. Дополнительно приведена проблематика поддержки государственными органами власти руральных территорий в стране.

Ключевые слова: государство, инструменты, категория, модель, поддержка, подход, село, территории.

The article has proved the importance of rural territories development in modern terms of post-crisis transformation of Ukrainian national economy based on the optimization of support on the part of powerful state institutions for rural areas taking into account foreign experience. In addition, the research has provided and described peculiarities of state support for rural development in different world countries, which have been divided into groups in compliance with their economic development (amount of per capita GDP). Separately, the study has given characteristic features of state support for development of rural territories in Ukraine. The comparison with countries-outsiders, to which based on the estimation of national economic system development the country belongs, has also been done. The article has identified that because of economic problems and post-crisis development of the country, Ukraine uses combined support for rural territories emphasizing the state, private business, and economic entities influence. Additionally, the research has outlined problems of the state bodies support for rural areas in the country.

Key words: state, tools, category, model, support, approach, village, territories.

УДК 336.226

Калачевська Л.І.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції Сумський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Трансформація національних економічної та соціальної систем в Україні, що відбувається під впливом двох послідовних економічних криз (2008–2009, 2013–2015 роки), підвищує роль сільських територій держави та робить їх розвиток одним з ключових факторів посткризового відновлення країни. Акцент на інтеграцію до єдиного європейського економічного простору та активізацію диверсифікації зовнішньоторгових зв'язків держави з урахуванням слабкої гнучкості й адаптивності більшості промислових підприємств України, особливо великих, привів до зростання ролі сільського господарства у ВВП та експорті держави. Так, згідно з даними Державної служби статистики України [1; 2], частка сільського господарства у ВВП країни зросла за період з 2007 року до 2017 року на 5,35% (до 10,23% у 2017 році), натомість частка

сільськогосподарської продукції в експорті країни за цей же період збільшилася на 28,36% і становила у 2017 році 41,04% всього експорту країни. Таким чином, станом на кінець 2017 року саме сільське господарство стало ключовим складником національної економіки та визначальним елементом експорту країни. З іншого боку, сільські території країни займали, з огляду на статистичні дані на кінець 2017 року, 79,64% загальної площі земельного фонду України [3], при цьому на них мешкало 30,77% населення держави [4].

З огляду на наведене, можемо відзначити високий потенціал розвитку сільських територій держави, що обмежений значною кількістю проблем, де однією з головних є неефективна державна підтримка, що потребує її трансформації з урахуванням закордонної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику державної підтримки розвитку сільських територій в Україні, у тому числі з урахуванням закордонного досвіду такої підтримки, розкривали у своїх наукових працях такі вчені, як В.В. Бойко, М. Бородіна, Т.Г. Васильців, Т.В. Гоголь, Е.А. Кіреєва, Р.П. Косодій, Д.Л. Костюченко, І.В. Прокопа, А. Савва та інші.

Відзначаючи важливість проведених наукових розвідок щодо вирішення проблем підтримки державними владними інститутами розвитку сільської місцевості в Україні, вважаємо доречним продовжити дослідження у цій царині з акцентом на дослідження закордонної практики такої підтримки та розкриття сучасного стану справ у країні.

Мета статті – розкрити особливості державної підтримки розвитку сільських територій в Україні на основі дослідження підтримки владними інститутами сільської місцевості у країнах світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Надаючи характеристику особливостям державної підтримки розвитку сільських територій в Україні, важливо дослідити таку підтримку в інших країнах світу. З іншого боку, необхідно відмітити, що державний вплив на сільську місцевість досить сильно відрізняється залежно від економічного розвитку країни, що вимагає поділу їх на певні групи. Для цього, критично дослідивши міжнародну практику класифікації держав світу [5; 6; 7], введемо відповідний поділ країн на: економічно розвинуті країни (США, Німеччина, Франція, Японія та ін.); країни-переслідувачі (Польща, Чехія, Чилі, Аргентина та ін.); країни, що розвивають власні економічні системи (Туреччина, Мексика, Китай, Бразилія та ін.); країни-аутсайтери (більшість країн Африки, Таджикистан, Киргизія, Афганістан та ін.).

У контексті поділу країн вважаємо доречним використати критерії класифікації, що запропоновані групою вітчизняних науковців на чолі з В.В. Ковалевським [8, с. 18]. Тоді поділ країн світу буде здійснено за розміром валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення, і до економічно розвинутих країн будемо відносити країни з ВВП на душу населення понад 20 тис. дол. США, до країн-переслідувачів слід віднести країни, які мають розмір ВВП на душу населення у межах від 10 до 20 тис. дол. США, до країн, що розвивають власні економічні системи, – країни з ВВП на душу населення від 5 до 10 тис. дол. США та до країн-аутсайдерів – країни, що мають розмір ВВП на душу населення менше 5 тис. дол. США.

Розкриваючи особливості державної підтримки розвитку сільських територій, необхідно чітко навести складники такої підтримки. Спираючись на напрацювання Т.Г. Васильціва та В.В. Бойко [9], О.І. Пантелєєвої [10], Інституту Аграрного Розвитку у Країнах із Перехідною Економікою ім. Лейбніца [11], А. Савви [12] можемо виділити низку складни-

ків підтримки державними владними інститутами розвитку сільської місцевості:

1. Підхід до державної підтримки розвитку сільських територій:

1.1. Закріплення підтримки в межах єдиного законодавчого акта, тобто централізація державного впливу на розвиток сільських територій за ключової ролі держави.

1.2. Наявність значної кількості програм та нормативних документів, тобто децентралізація впливу на розвиток сільських територій за значної ролі держави.

2. Модель державної підтримки розвитку сільських територій:

2.1. Галузева – акцент на розвиток сільського господарства за рахунок різних джерел підтримки, у тому числі державних і муніципальних.

2.2. Перерозподільча – головна увага на вирівнювання розвитку сільських територій за активної підтримки держави.

2.3. Територіальна – комплексний розвиток сільських територій з максимальною ефективністю використання їх потенціалу за суттєвої підтримки державних владних інститутів.

3. Категорії державної підтримки (згідно з класифікацією СОТ):

3.1. «Червона скринька» – протекціонізм, закриття власного аграрного ринку.

3.2. «Блакитна скринька» – прямі субсидії агровиробникам.

3.3. «Жовта скринька» – акцент на фінансову та інші види прямої державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції.

3.4. «Зелена скринька» – головна увага на грантову підтримку з державних та недержавних джерел розвитку сільських територій і збільшення їх самостійності, насамперед фінансової.

4. Інструменти державної підтримки розвитку сільських територій:

4.1. Прямі – дотації, субсидії, компенсація відсотків за кредитами, пільги в оподаткуванні, ліцензування, квотування, адміністративні обмеження.

4.2. Непрямі – гранти (державна, міжнародні організації, бізнес-одиниці), безкоштовне надання інформаційної та консультаційної підтримки, безкоштовне підвищення кваліфікації або перекваліфікація мешканців сільських територій, стимулювання інвестицій у сільські території, стимулювання інноваційної діяльності у сільській місцевості.

Розкриваючи складники державної підтримки розвитку сільських територій, необхідно зазначити, що для кожної країни вони мають власну конфігурацію, що залежить від: економічного розвитку країни; розвитку регіонів та сільської місцевості; попередніх зусиль державних інститутів щодо розвитку таких територій.

Враховуючи наведену вище класифікацію країн світу, вважаємо, що на особливу увагу заслугову-

ють складники державної підтримки сільських територій в економічно розвинутих країнах (табл. 1).

Розкриваючи складники державної підтримки сільських територій в економічно розвинутих країнах (див. табл. 2), можемо відмітити використання в таких країнах різних складників за їх активної трансформації у контексті постійних змін зовнішнього та внутрішнього середовища і підвищення ефективності використання державного стимулювання. При цьому на особливу увагу заслуговує використання «жовтої» та «зеленої» скриньок державної підтримки як найбільш прогресивних і акцент на непрямі інструменти державної підтримки сільської місцевості.

Таблиця 1

Складники державної підтримки сільських територій в економічно розвинутих країнах

Складник	Різновиди
Підхід	Закріплення підтримки в межах єдиного законодавчого акта
	Наявність значної кількості програм та нормативних документів
Модель	Галузева
	Перерозподільча
	Територіальна
Категорії державної підтримки (згідно з класифікацією СОР)	«Жовта скринька»
	«Зелена скринька»
Інструменти підтримки	Прямі
	Непрямі

Джерело: сформовано на основі [9, 10, 11, 12].

До прямих інструментів стимулювання державними владними інститутами розвитку сільської місцевості в економічно розвинутих країнах слід віднести: дотації, субсидії, компенсацію відсотків за кредитами, пільги в оподаткуванні. Також необхідно відзначити наявність серед країн з розвинутою економічною системою тих, що використовують єдиний законодавчий акт (Європейський Союз та країни – члени Союзу) та децентралізацію законодавчої регламентації (США) державного впливу на розвиток сільських територій. Щодо моделей державної підтримки сільських територій в економічно розвинутих країнах, то відзначаємо акцент на найбільш ефективну і прогресивну модель – територіальну.

Оцінка розвитку сільських територій у країнах-переслідувачах вказує на зростання державної підтримки таких територій із приділенням головної уваги розвитку сільського господарства та прямим інструментам державного впливу (табл. 2).

Наявність територіальної моделі «зеленої скриньки» та непрямих інструментів у межах державної підтримки сільських територій у країнах-переслідувачах (див. табл. 2) переважно виходить із дотримання державами – членами ЄС, що належать

до країн-переслідувачів, загальної політики Європейського Союзу щодо розвитку таких територій.

Таблиця 2

Складники державної підтримки сільських територій у країнах-переслідувачах

Складова	Різновиди
Підхід	Закріплення підтримки в межах єдиного законодавчого акта
Модель	Галузева
	Перерозподільча
	Територіальна
Категорії державної підтримки (згідно з класифікацією СОР)	«Блакитна скринька»
	«Жовта скринька»
	«Зелена скринька»
Інструменти підтримки	Прямі
	Непрямі

Джерело: сформовано на основі [9, 10, 11, 12].

У всіх інших випадках акцент у державній підтримці розвитку сільської місцевості робиться на галузеву та перерозподільчі моделі, «блакитну» та «жовту» скриньки і прямі інструменти державного стимулювання, до яких відносимо: дотації, субсидії, компенсацію відсотків за кредитами, пільги в оподаткуванні, ліцензування.

З огляду на велику частку населення, яка проживає на сільських територіях у країнах, що розвивають власні економічні системи, та значні диспаритети сільської місцевості з містами на користь останніх відзначаємо активну державну підтримку зазначених вище територій з акцентом на розвиток виробництва та сфери послуг (табл. 3).

Таблиця 3

Складники державної підтримки сільських територій у країнах, що розвивають власні економічні системи

Складник	Різновиди
Підхід	Закріплення підтримки в межах єдиного законодавчого акта
	Наявність значної кількості програм та нормативних документів
Модель	Галузева
	Перерозподільча
Категорії державної підтримки (згідно з класифікацією СОР)	«Блакитна скринька»
	«Жовта скринька»
Інструменти підтримки	Прямі
	Непрямі

Джерело: сформовано на основі [9, 12, 13].

Розкриваючи особливості підтримки державними владними інститутами сільської місцевості у країнах, що розвивають власні економічні системи, необхідно звернути увагу на відсутність територіальної

моделі та «зеленої скриньки» такої підтримки. Наведені країни роблять акцент у стимулюванні розвитку сільських територій на прямих субсидіях агровиробникам та прямих інструментах державної підтримки, до яких відносимо: дотації, субсидії, компенсацію відсотків за кредитами, пільги в оподаткуванні, ліцензування, квотування. Водночас використання непрямих інструментів досить обмежене і включає: гранти (переважно від міжнародних організацій), безкоштовне надання інформаційної та консультаційної підтримки виробникам.

З огляду на недостатні можливості країн-аутсайдерів з розвитку сільських територій відзначаємо наявність комбінованої підтримки такого розвитку, у якій беруть участь держава, країни-донори, міжнародні організації переважно некомерційного характеру. Така підтримка спрямована на забезпечення мінімального рівня розвитку бізнесу, освіти, медичного обслуговування, транспорту, сфери послуг у сільській місцевості країн-аутсайдерів. При цьому держава надає обмежену підтримку розвитку сільських територій (табл. 4).

Відзначаємо наявність тільки галузевої моделі підтримки державними органами країн-аутсайдерів розвитку сільської місцевості та акцент у такій підтримці на протекціонізм і закриття власного аграрного ринку, тобто «червону скриньку», та використання майже винятково прямих інструментів державного впливу з переважанням адміністративних обмежень.

Таблиця 4

Складники державної підтримки сільських територій у країнах-аутсайдерах

Складник	Різновиди
Підхід	Закріплення підтримки в межах єдиного законодавчого акта
	Наявність значної кількості програм та нормативних документів
Модель	Галузева
Категорії державної підтримки (згідно з класифікацією СОР)	«Червона скринька»
	«Блакитна скринька»
Інструменти підтримки	Прямі
	Непрямі

Джерело: сформовано на основі [9, 12, 13].

Торкаючись характеристики державної підтримки розвитку сільських територій в Україні, необхідно визначити, до якої групи країн, згідно з наведеною вище класифікацією, її необхідно віднести (табл. 5).

З огляду на наведені дані в таблиці 5, у період з 2007 року до 2017 року держава належала до країн-аутсайдерів, оскільки ВВП на душу населення не перевищував 5 тис. дол. США. Окремо відзначаємо значне погіршення ситуації у 2014–2016 роках та слабке відновлення національної економіки у 2017 році.

Оцінка підтримки розвитку сільських територій в Україні вказує на наявність комбінованої підтримки (державна, приватний бізнес, домашні господарства, країни-донори, міжнародні організації) за більш значної участі держави, ніж у країнах-аутсайдерах (табл. 6) та досить активної підтримки з боку приватного бізнесу та домашніх господарств. Водночас підтримка з боку країн-донорів та міжнародних організацій є не такою інтенсивною, як у країнах-аутсайдерах.

Розкриваючи державну підтримку сільських територій в країні, відзначаємо її значну хаотичність, дефіцит фінансових ресурсів, безсистемність із переважанням підтримки агрохолдингів та рослинництва, акцент на розвиток агровиробництва, а не сільських територій, високу корупцію, значні стратегічні помилки, недостатню підтримку розвитку інновацій та інфраструктури на сільських територіях. Окремо необхідно відзначити незначний розмір підтримки розвитку сільських територій з боку місцевих органів влади та територіальних громад через дефіцит фінансових ресурсів та відсутність ефективних стратегічних планів розвитку окремих регіонів і територій.

На окрему увагу заслуговує підтримка розвитку сільських територій країни з боку приватного бізнесу. Відзначаємо, з одного боку, більший розмір такої підтримки, ніж у країнах-аутсайдерах, а з іншого – її безсистемність, залежність від доброї волі власників приватного бізнесу та інертність бізнес-одиниць, які працюють у сільських територіях, щодо їх розвитку.

Таблиця 5

Динаміка ВВП, населення, ВВП на душу населення в Україні за 2007–2017 роки

Показник	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
ВВП, млрд. дол. США	142,7	180,0	117,2	136,0	163,2	175,8	183,3	133,5	91,0	93,3	104,1
Населення, млн. чол.	46,5	46,3	46,1	45,9	45,7	45,6	45,5	45,3	42,9	42,8	42,6
ВВП на душу населення, дол. США	3069	3891	2546	2965	3570	3855	4030	3105	2125	2186	2206

Джерело: сформовано на основі [4, 14].

Таблиця 6

Складники державної підтримки сільських територій в Україні

Складник	Різновиди
Підхід	Закріплення підтримки в межах єдиного законодавчого акта
Модель	Галузева
Категорії державної підтримки (згідно з класифікацією СОТ)	«Блакитна скринька»
	«Жовта скринька»
Інструменти підтримки	Прямі
	Непрямі

Джерело: власні дослідження.

Проблеми розвитку територій у сільській місцевості України спонукають до участі у їх розвитку окремі домашні господарства, що є досить незвичайною практикою для країн світу, враховуючи відсутність стимулювання такої участі з боку держави. Відзначаємо, що переважно йдеться про розвиток або підтримування у належному стані транспортної та соціальної інфраструктури. Так, домашні господарства в країні підтримують та частково фінансують ремонти і обладнання закладів освіти (дитячі садки, школи), культури (музичні школи, дома культури, бібліотеки), охорони здоров'я (фельдшерські пункти, лікарні), спортивних закладів, а також допомагають із вивезенням сміття, розчищенням доріг у зимовий період, ремонтом автомобільних доріг.

Щодо допомоги міжнародних організацій, то тут виділяємо кредити від Світового банку, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Європейського банку реконструкції та розвитку, Європейського інвестиційного банку. На окрему увагу заслуговують кошти (гранти) донорських організацій: державних фондів та організацій (Британська Рада, Агентство США з охорони навколишнього середовища, Німецьке товариство міжнародного співробітництва та ін.); міжнародних організацій (Програма розвитку ООН, Програма ООН-Хабітат та ін.); приватних фондів (Open Society Foundations, Charles Steward Mott Foundation, John D. and Catherine T. MacArthur Foundation, Bill & Melinda Gates Foundation та ін.); асоційованих фондів, які фінансуються за рахунок коштів приватних компаній (Xerox Foundation, Apple Foundation та ін.); посередницьких організацій (Фонд Євразія, Інститут сталих спільнот, Національний ендавмент для демократії та ін.) [15, с. 133–134]. Водночас відзначаємо певні складнощі отримання кредитів та грантів з боку країн – донорів та міжнародних організацій для розвитку сільських територій України, які пов'язані з неможливістю обслуговувати кредити або взяти дольову участь у фінансуванні проектів з боку сільських громад через дефіцит коштів; відсутністю відповідного досвіду залучення кредитів

та отримання грантів; інертністю місцевих органів самоврядування.

Таким чином, дослідження вітчизняних та закордонних особливостей державної підтримки розвитку сільських територій показало наявність значних проблем формування такої підтримки з боку національних владних інститутів та відмінності у її структурі щодо закордонного досвіду, особливо що стосується країн-аутсайдерів, до яких відносимо й Україну.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження на основі розподілу країн світу на групи згідно з їх економічним розвитком (економічно розвинуті країни; країни-переслідувачі; країни, що розвивають власні економічні системи; країни-аутсайдері), дало змогу надати характеристику державній підтримці сільських територій у світі та виявити особливості такої підтримки у наведених групах країн. При цьому наукова робота була побудована на виділенні, спираючись на розроблення вітчизняних учених, таких складників підтримки розвитку сільських територій, як підхід; модель; категорія (згідно з класифікацією СОТ); інструменти.

Окремо було досліджено специфіку підтримки розвитку сільської місцевості в Україні з акцентом на характеристику складників такої підтримки з боку державних органів влади з урахуванням віднесення держави, згідно зі статистичними даними за 2007–2017 роки, до країн-аутсайдерів. Відзначено наявність комбінованої підтримки (державна, приватний бізнес, домашні господарства, країни-донори, міжнародні організації) за більш значної участі держави, ніж у країнах-аутсайдерах, та великої групи проблем такої підтримки.

Подальші дослідження необхідно сконцентрувати на аналізі стану і тенденцій розвитку сільських територій в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Валовий внутрішній продукт. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Товарна структура зовнішньої торгівлі. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Структура земельного фонду України та динаміка його змін. Держгеокадастр України. URL: <http://land.gov.ua/info/struktura-zemelnoho-fondu-ukrainy-ta-dynamika-ioho-zmin>.
4. Населення. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. World Economic Outlook. The International Monetary Fund (IMF). URL: <http://www.imf.org/en/publications/weo>.
6. Atlas of Sustainable Development Goals. The World Bank. URL: <http://datatopics.worldbank.org/sdgoalatlas>.
7. United Nations Development Programme: Human Development Index +2013. URL: <http://www.un.org/en/index.html>.

8. Економіка зарубіжних країн: Навч. посібник. / За ред. В.В. Ковалевського. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 292 с.

9. Васильців Т.Г. Світовий досвід розвитку сільських територій в контексті державної політики забезпечення економічної безпеки / Т.Г. Васильців, В.В. Бойко // Науковий вісник Полісся. 2016. № 3 (7). С. 15–21.

10. Пантелеєва О.И. Особенности реализации программ развития сельских территорий в США и странах Евросоюза / О.И. Пантелеєва // Международный сельскохозяйственный журнал. 2010. № 4. С. 9–10.

11. Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe / Edited by Leibniz Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe IAMO, 2009. – Volume 49. URL://econpapers.repec.org/bookchap/zbwiamost/49.htm.

12. Савва А. Міжнародний досвід і наукова доктрина соціально – економічного розвитку сільських територій України / А. Савва // Міжнародний науковий журнал «Економічний дискурс». 2016. № 4. С. 17–25.

13. Куліш І.М. Державна політика розвитку сільських територій: світовий досвід для України / І.М. Куліш // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 3. С. 395–407.

14. Ukraine. Data. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine>.

15. Мамонова В. Джерела та механізми фінансування місцевого економічного розвитку. Навчальний посібник./ В. Мамонова, Н. Балдич, Н. Гринчук. К.: Центр громадської експертизи, Проект «Місцевий економічний розвиток міст України», 2013. 176 с.